

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАФТИ І ГАЗУ

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Голова приймальної комісії

Юрій ХОМОШ

" 15 " 05 2023 р.

ПРОГРАМА

співбесіди з української мови
для абітурієнтів на основі
базової загальної середньої освіти

2023 р.

Програма співбесіди з української мови для абітурієнтів складена на основі навчальної програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів

Укладач: Ольга ПІДЦЕРКОВНА, голова циклової комісії суспільно-гуманітарних дисциплін.

Програму розглянуто і схвалено на засіданні циклової комісії суспільно-гуманітарних дисциплін

Протокол № 9 від 22 травня 2023 року

Голова комісії _____ Ольга ПІДЦЕРКОВНА

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Співбесіду мають право проходити абітурієнти, яким, відповідно до Правил прийому до Дрогобицького фахового коледжу нафти і газу у 2023 році, надане таке право.

Програма співбесіди розроблена з урахуванням чинних програм з української мови для 5–9 класів (наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804). Програма з української мови спрямована на систематизацію і закріплення знань з української мови.

Програма складається з трьох розділів.

Перший – «Фонетика і орфографія» визначає основні та дуже важливі правила написання слів, знання яких є яскравою ознакою культури мови людини.

Другий – «Морфологія» вчить відрізняти одну частину мови від іншої (інколи тільки текст підказує, до якої частини мови належить те чи інше слово), знати їх творення і змінювання, від чого залежить їх написання.

Третій – «Синтаксис і пунктуація» долучає до таємниць творення й вираження думки за допомогою речень, які є різні за побудовою, метою висловлення та інтонацією, – а значить, відмінні за пунктуаційними знаками.

Метою співбесіди з української мови є оцінювання рівня сформованості філологічних компетенцій випускників загальноосвітніх навчальних закладів, визначення відповідності навчальних досягнень вступника освітньому стандарту та чинній навчальній програмі.

Для досягнення сформульованої мети необхідно:

перевірити відповідність знань та умінь учнів програмним вимогам;

виявити рівень навчальних досягнень учнів;

оцінити ступінь підготовленості випускників загальноосвітніх навчальних закладів до подальшого навчання у коледжі.

Абітурієнт повинен знати:

- вживання великої літери;
- правила переносу частин слова;
- правопис голосних; чергування е з и, і з іншими голосними; правопис ненаголошених голосних;
- спрощення в групах приголосних;

- обґрунтовувати розстановку розділових знаків за допомогою вивчених правил;
- вживання м'якого знака та апострофа;
- подвоєння та подовження приголосних; правопис слів іншомовного походження;
- відмінювання та правопис відмінкових закінчень іменників та прикметників;
- правопис відмінкових форм числівника;
- відмінювання і правопис займенників;
- правопис дієслів;
- правопис прислівників;
- правопис прийменників та сполучників;
- «не» з іменними частинами мови, прислівником, дієсловом;
- розділові знаки в простому реченні. Тире в простому неускладненому реченні. Розділові знаки між групою підмета і групою присудка;
- однорідні члени речення. Розділові знаки між однорідними членами речення;
- узагальнювальні слова і розділові знаки при них;
- відокремлені члени речення: відокремлені додатки та обставини; відокремлені і невідокремлені означення; прикладка як різновид означення; розділові знаки при прикладці;
- звертання, розділові знаки при звертанні;
- вставні слова і речення; вставлені слова і речення;
- складнопідрядні, складносурядні та безсполучникові складні речення; розділові знаки в складних реченнях;
- порівняльні звороти;
- пряма мова і розділові знаки при ній. Передача прямої мови непрямою. Цитати. Розділові знаки при цитатах.

Абітурієнт повинен уміти:

- Знаходити вивчені орфограми, пояснювати їх за допомогою правил.

- Правильно записувати слова з вивченими орфограмами.
- Знаходити і виправляти орфографічні помилки.
- Правильно ставити розділові знаки в реченнях з різними видами зв'язку.
- Знаходити і виправляти пунктуаційні помилки на вивчені правила.

СТРУКТУРА, ЗМІСТ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ

Оцінювання абітурієнтів з української мови проводиться безпосередньо під час проведення індивідуальної співбесіди за результатами виконаних ними завдань у відкритій формі.

Завдання складається з трьох частин.

У першій частині кожної роботи співбесіди абітурієнт записує мінітекст, правильно розставляючи розділові знаки та записуючи слова відповідно до правил орфографії. Повністю виконане завдання оцінюється у 20 балів.

У другій частині - тестове завдання, яке базується на вивчених у школі основних розділів предмета "Українська мова". Оцінюється в 5 балів.

У третій частині - відкрита відповідь з ілюстрацією власних прикладів (5 балів).

Перевірці підлягають:

уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування;

уміння ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації;

уміння формулювати правила, підбирати приклади.

.КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Відповідність кількості набраних абітурієнтом балів оцінюється за 30-бальною системою. Оцінювання наведено в таблиці.

Номер завдання	Кількість балів
1.	0-20 балів
2.	0-5 балів
3.	0-5 балів

За результатами співбесіди абітурієнт може отримати "рекомендовано", це означає, що абітурієнт під час співбесіди показав усвідомлене і глибоке розуміння основних розділів шкільної програми з української мови та набрав при виконанні завдань не менше 5 балів.

"Нерекомендовано" означає, що абітурієнт не вміє правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування; не вміє ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації; не вміє формулювати правила, підбирати приклади та набрав при виконанні завдань менше 5 балів.

Демоверсія завдань з української мови для співбесіди

1. Прочитайте текст. Запишіть його, розставляючи, де потрібно розділові знаки, і оберіть потрібні букви в словах (20 балів).

Б(е,и)р(е,и)зень початок кал(е,и)ндарної весни. Він одвічний пустун бо заграє із старою приятелькою(-) зимою пускаючись у сніговий вихор або ві(д, дд)ає ласкаві пром(е, и)ні.

Зачувши наближе(н, нн)я весни прокидається від тривалого зимового сну все живе. Одними з перших віщують прихід весни дерева і кущі в яких активно починається рух соків який називають так званим весняним плачем дерев.

Першими сльозу весняної радості пускають клени за ними берези. Земля поступово вбирає що/раз більше щедрого сонячного тепла і починається бурхливе жи(т, тт)я.

У наших краях першими серед квітів з...являються ніжні підсніжники. Вони окраса широко/листих лісів. Не/страшні їм б(е, и)р(е,и)зневі заморозки. Не/в/довзі з...являються тендітні блакитного кольору проліски.

2. Скільки простих речень є в поданому тексті? (5 балів)

А два

Б три

В п'ять

Г шість

3. Що таке синоніми? Підберіть до слова «вихор» синоніми (5 балів).

Методичні рекомендації до вивчення основних тем

1. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія

Фонетика як розділ мовознавчої науки про звуковий склад мови. Голосні й приголосні звуки. Приголосні тверді і м'які, дзвінкі й глухі. Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв я, ю, є, ї, щ. Склад. Складоподіл. Наголос, наголошені й ненаголошені склади. Уподібнення приголосних звуків. Спрощення в групах приголосних. Найпоширеніші випадки чергування голосних і

приголосних звуків. Основні випадки чергування у-в, і-й. Відображення вимови голосних (наголошених і ненаголошених) через фонетичну транскрипцію. Відображення вимови приголосних звуків. Вимова слів з апострофом. Правопис літер, що позначають ненаголошені голосні [є], [и], [о] в коренях слів. Спрощення в групах приголосних. Сполучення йо,ьо. Правила вживання м'якого знака. Правила вживання апострофа. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних і збігу однакових приголосних звуків. Правопис префіксів і суфіксів. Позначення чергування приголосних звуків на письмі. Правопис великої літери. Лапки у власних назвах. Написання слів іншомовного походження. Основні правила переносу слів з рядка в рядок. Написання складних слів разом і через дефіс. Правопис складноскорочених слів. Написання чоловічих і жіночих імен по батькові, прізвищ. Правопис відмінкових закінчень іменників, прикметників. Правопис н та нн у прикметниках і дієприкметниках, не з різними частинами прислівникового типу), разом і через дефіс (прислівників, службових частин мови, вигуків).

2. Лексикологія. Фразеологія

Лексикологія як учення про слово. Ознаки слова як мовної одиниці. Лексичне значення слова. Багатозначні й однозначні слова. Пряме та переносне значення слова. Омоніми. Синоніми. Антоніми. Лексика української мови за походженням. Власне українська лексика. Лексичні запозичення з інших мов. Загальноновживані слова. Професійна, діалектна, розмовна лексика. Терміни. Лексика української мови з погляду активного й пасивного вживання. Застарілі й нові слова (неологізми). Нейтральна й емоційно забарвлена лексика. Фразеологізми. Поняття про стійкі сполуки слів і вирази. Приказки, прислів'я, афоризми.

3. Будова слова. Словотвір

Будова слова. Основа слова й закінчення. Значущі частини слова: корінь, префікс, суфікс, закінчення, сполучні голосні в складних словах. Словотвір. Твірні основи при словотворенні. Основа похідна й непохідна. Основні способи словотворення в українській мові: префіксальний, префіксально-суфіксальний, суфіксальний, безсуфіксальний, складання слів або основ, перехід з однієї частини мови в іншу. Основні способи творення іменників, прикметників, дієслів, прислівників. Складні слова. Способи їх творення. Сполучні голосні [о], [є] у складних словах.

4. Морфологія

4.1. Іменник

Морфологія як розділ мовознавчої науки про частини мови. Іменник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники власні та загальні, істоти й неістоти. Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Іменники спільного роду. Число іменників. Іменники, що вживаються в обох числових формах. Іменники, що мають лише форму однини або лише форму множини. Відмінки іменників. Відміни іменників: перша, друга, третя, четверта. Поділ іменників першої та другої відмін на групи. Особливості вживання та написання відмінкових форм. Букви -а(-я), -у(-ю) в закінченнях іменників другої відміни. Відмінювання іменників, що мають лише форму множини. Невідмінювані іменники в українській мові. Написання і відмінювання чоловічих і жіночих імен по батькові.

4.2. Прикметник

Прикметник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прикметників за значенням: якісні, відносні та присвійні. Явища взаємопереходу прикметників з одного розряду в інший. Якісні прикметники. Ступені порівняння якісних прикметників: вищий і найвищий, способи їх творення (проста й складена форми). Зміни приголосних при творенні ступенів порівняння прикметників. Особливості відмінювання прикметників (тверда й м'яка групи).

4.3. Числівник

Числівник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди числівників за значенням: кількісні (на позначення цілих чисел, дробові, збірні) й порядкові. Групи числівників за будовою: прості й складені. Типи відмінювання кількісних числівників: 1) один, одна; 2) два, три, чотири; 3) від п'яти до двадцяти, тридцять, п'ятдесят ... вісімдесят; 4) сорок, дев'яносто, сто; 5) двісті - дев'ятсот; 6) нуль, тисяча, мільйон, мільярд; 7) збірні; 8) дробові. Порядкові числівники, особливості їх відмінювання.

4.4. Займенник

Займенник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Співвіднесеність займенників з іменниками, прикметниками й числівниками. Розряди займенників за значенням: особові, зворотний, присвійні, вказівні, означальні, питальні, відносні, неозначені, заперечні. Особливості їх відмінювання. Творення й правопис неозначених і заперечних займенників.

4.5. Дієслово

Дієслово як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Форми дієслова: дієвідмінювані, відмінювані (дієприкметник) і незмінні (інфінітив, дієприслівник, форми на -но, -то). Безособові дієслова. Види дієслів: доконаний і недоконаний. Творення видових форм. Часи дієслова: минулий, теперішній, майбутній. Способи дієслова: дійсний, умовний, наказовий. Творення форм умовного та наказового способів дієслів. Словозміна дієслів I та II дієвідміни. Особові та числові форми дієслів (теперішнього та майбутнього часу й наказового способу). Родові та числові форми дієслів (минулого часу й умовного способу). Чергування приголосних в особових формах дієслів теперішнього та майбутнього часу. Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Активні та пасивні дієприкметники. Творення активних і пасивних дієприкметників теперішнього й минулого часу. Відмінювання дієприкметників. Дієприкметниковий зворот. Безособові форми на -но, -то. Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприслівники доконаного й недоконаного виду, їх творення. Дієприслівниковий зворот.

4.6. Прислівник

Прислівник як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників за значенням. Ступені порівняння прислівників: вищий і найвищий. Зміни приголосних при творенні прислівників вищого та найвищого ступенів. Правопис прислівників на -о, -е, утворених від прикметників і дієприкметників. Написання прислівників разом і через дефіс.

4.7. Службові частини мови

Прийменник як службова частина мови. Групи прийменників за походженням: непохідні (первинні) й похідні (вторинні, утворені від інших слів). Групи прийменників за будовою: прості, складні й складені. Зв'язок прийменника з непрямыми відмінками іменника.

Словникові диктанти

I. З-за, навколо, поперек, з-під, коло, всупереч, під, при, навкруги, протягом тижня, на випадок, в галузі, по відношенню, поруч з, з-понад, напередодні, з межі.

2. Навпроти, поміж, під час, з-посеред, під кінець, з-поміж, внаслідок, коло, окрім, задля, наприкінці, вздовж, в інтересах, одночасно з, навпроти, з-проміж.

Сполучник як службова частина мови. Групи сполучників за значенням і синтаксичною роллю: сурядні (єднальні, протиставні, розділові) й підрядні (часові, причинові, умовні, способу дії, мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні, наслідкові). Групи сполучників за вживанням (одиничні, парні, повторювані) та за будовою (прості, складні, складені).

Частка як службова частина мови. Групи часток за значенням і вживанням: формотворчі, словотворчі, модальні.

Словниковий диктант

Непохитний, ніколи, неволя, недарма, ніскільки, недооцінений, непорушно, не інакше, ні сюди ні туди, ні до чого, не дуже, негайний, недовиконувати, нізащо, неабиякий, ніякий, немовля, не зчутися, не писати, не стямитися, незлічений, недоказаний, нехотя, не цей, ні живий ні мертвий, не так, ні один, ніде, негайний, неписьменний.

4.8. Вигук

Вигук як частина мови. Групи вигуків за походженням: непохідні й похідні. Значення вигуків. Звуконаслідувальні слова.

5. Синтаксис і пунктуація

5.1. Словосполучення

Предмет і завдання синтаксису. Словосполучення й речення як основні одиниці синтаксису. Підрядний і сурядний зв'язок між словами й частинами складного речення. Головне й залежне слово в словосполученні. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова. Словосполучення непоширені й поширені.

5.2. Речення

Речення як основна синтаксична одиниця. Граматична основа речення. Порядок слів у реченні. Види речень у сучасній українській мові: за метою висловлювання (розповідні, питальні й спонукальні); за емоційним забарвленням (окличні й неокличні); за будовою (прості й складні); за складом граматичної основи (двоскладні й односкладні); за наявністю чи відсутністю другорядних членів (непоширені й поширені); за наявністю

необхідних членів речення (повні й неповні); за наявністю чи відсутністю засобів ускладнення (однорідних членів речення, вставних слів, словосполучень, речень, відокремлених членів речення, звертання). Розділові знаки в кінці речення.

5.2.1. Просте двоскладне речення

Підмет і присудок як головні члени двоскладного речення. Особливості узгодження присудка з підметом. Способи вираження підмета. Типи присудків: простий і складений (іменний і дієслівний). Способи їх вираження. Тире між підметом і присудком. Другорядні члени речення у двоскладному й односкладному реченні. Означення узгоджене й неузгоджене. Прикладка як різновид означення. Додаток. Типи обставин за значенням. Способи вираження означень, додатків, обставин. Порівняльний зворот. Функції порівняльного звороту в реченні (обставина способу дії, присудок).

5.2.2. Односкладні речення

Граматична основа односкладного речення. Типи односкладних речень за способом вираження та значенням головного члена: односкладні речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові) та односкладні речення з головним членом у формі підмета (називні). Способи вираження головних членів односкладних речень. Розділові знаки в односкладному реченні.

5.2.3. Неповні речення

Поняття неповного речення. Неповні речення з пропущеними головними членами речення. Неповні речення з пропущеними другорядними членами речення. Еліптичні неповні речення. Тире в еліптичному неповному реченні.

5.2.4. Просте ускладнене речення

Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами. Речення зі звертанням. Звертання непоширені й поширені. Речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями, їх значення. Речення з відокремленими членами. Відокремлені означення, прикладки – непоширені й поширені. Відокремлені додатки, обставини. Відокремлені уточнювальнопояснювальні члени речення.

5.2.5. Складне речення

Ознаки складного речення. Засоби зв'язку простих речень у складному. Типи складних речень за способом зв'язку їх частин: сполучникові й безсполучникові. Сурядний і підрядний зв'язок між частинами складного речення.

5.2.5.1. Складносурядне речення

Єднальні, протиставні та розділові сполучники в складносурядному реченні. Сміслові зв'язки між частинами складносурядного речення. Класифікація складносурядних речень. Пунктуація в складносурядному реченні.

5.2.5.2. Складнопідрядне речення

Складнопідрядне речення, його будова. Головне й підрядне речення. Підрядні сполучники й сполучні слова як засоби зв'язку у складнопідрядному реченні. Основні види підрядних речень: означальні, з'ясувальні, обставинні (місця, часу, способу дії та ступеня, порівняльні, причини, наслідкові, мети, умовні, допустові). Складнопідрядні речення з кількома підрядними, їх типи за характером зв'язку між частинами: 1) складнопідрядні речення з послідовною підрядністю; 2) складнопідрядні речення з однорідною підрядністю; 3) складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю. Розділові знаки в складнопідрядному реченні.

5.2.5.3. Безсполучникове складне речення

Типи безсполучникових складних речень за характером смислових відношень між складовими частинами-реченнями: 1) з однорідними частинами-реченнями (рівноправними); 2) з неоднорідними частинами (пояснюваною і пояснювальною). Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.

5.2.3.4. Складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку

Складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку. Розділові знаки в багатокomпонентних складних реченнях.

5.3. Способи відтворення чужого мовлення

Пряма й непряма мова. Речення з прямою мовою. Слова автора. Заміна прямої мови непрямою. Цитата як різновид прямої мови. Діалог. Розділові знаки при прямій мові та діалозі.

6. Стилїстика

Стили мовлення (розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний), їх основні ознаки, функції.

7. Зв'язне мовлення

Загальне уявлення про спілкування й мовлення; види мовленнєвої діяльності; адресант і адресат мовлення; монологічне й діалогічне мовлення; усне й писемне мовлення; основні правила спілкування. Тема й основна думка висловлювання. Вимоги до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність). Текст, поділ тексту на абзаци, мікротеми. Мовні засоби зв'язку речень у тексті. Типи мовлення (розповідь, опис, роздум). Структура тексту типу розповіді, опису, роздуму.

Методичні рекомендації до повторення правил з орфографії та пунктуації української мови

Уживання м'якого знака

1. У кінці слова м'якість зубних приголосних завжди позначається м'яким знаком: молодь, мить.
2. У середині слова м'якість зубних приголосних позначається м'яким знаком лише перед твердими нешиплячими: їдьте, боротьба.
3. Перед постійно м'якими (або пом'якшеними) і шиплячими м'який знак не ставиться: [с'в'ато] свято, [дз' в'акнути] дзвякнути.
4. Після букв, що позначають губні, передньопіднебінні і задньоротові, м'який знак у кінці слова і перед наступним приголосним не ставиться: кров, сім.

Уживання апострофа

1. Апостроф ставиться перед я, ю, є, ї після губних м, в, п, б, ф, якщо ці губні стоять: а) на початку кореня: в'язка, в'язати; б) після голосного: здоров'я, риб'ячий; в) після р: черв'як.
2. Апостроф ставиться перед я, ю, є, ї і після р, якщо далі у вимові чується звук [й]: [бур'ян] бур'ян.
3. Апостроф ставиться перед я, є, ю, ї після префіксів, які кінчаються на приголосні (від-, під-, над-, перед-, роз-, без-, з-, в-, об-, між-): від'ємний.

М'який знак і апостроф в іншомовних словах

1. В іншомовних словах м'яким знаком позначається м'якість зубних приголосних також перед й, я [йа], ю [йу], є [йе], ї [й]: батальйон [л'йон].
2. В іншомовних словах апостроф перед я, є, ю, ї ставиться не тільки після губних та р, а й після шиплячих та задньоротових , якщо після них чується звук [й]: комп'ютер [пйу].
3. Апостроф в іншомовних словах не ставиться перед я, ю, якщо ці букви позначають пом'якшення попереднього приголосного : бюро [б'у].

Подовжені м'які приголосні

1. Подовжуються м'які зубні і пом'якшені шиплячі приголосні, якщо вони стоять між двома голосними: а) в іменниках середнього роду: зняряддя, чуття; б) в орудному відмінку однини іменників третьої відміни: тінь – тінню, сіль – сіллю; в) у словах Ілля, суддя, стаття, рілля, зрання, спросоння, навмання, попідтинню, попідвіконню.
2. Якщо м'який приголосний стоїть не між двома голосними, то подовження не відбувається: життя – щастя, знання – знань.

Подвоєння букв унаслідок збігу

1. Подвоюються букви на межі значущих частин слова, якщо одна з них кінчається, а друга починається на ту саму букву: віддати (від + дати), беззвучний (без + звучний).
2. Подвоюється ч в іменниках, утворених від прикметників на -цьк (ий); Вінниччина (вінницьк + ина), козаччина (козацьк + ина).
3. Подвоюються внаслідок різних збігів ще в словах бовваніти, ссати, лляний (льняний), овва, ввесь і похідних.

Правопис ненаголошених е та и

1. Написання ненаголошених [є] та [и] перевіряємо наголосом: весна, бо весни, далеч бо далекий.
2. Пишемо є, якщо при змінювані неясний звук випадає: серпень, бо серпня; палець, бо пальця.
3. Пишемо є, якщо при змінювані неясний звук чергується з [і]: осені, бо осінь; каменя, бо камінь.
4. Пишемо є в сполученнях -єре-, -еле-: перейти, передгір'я.
5. Пишемо и у відкритих складах -ри-, -л - у словах бриніти, бринчати.

6. У деяких словах (переважно іншомовних) написання е та и ніяк не перевіряється: апельсин, бензин, бетон, декада, делегат, демократія.

Основні правила української пунктуації

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Кома ставиться:

1. Між однорідними членами речення за відсутності сполучників. Наприклад: Вечір був чарівний, зоряний, пісенний (О. Гончар). Роботу виконали швидко, якісно, доботно (П. Загребельний).
2. Перед протиставними сполучниками а, але, проте, зате, однак, та (у значенні але). Наприклад: Мудрий ніхто не вродився, зате навчився (Нар. творчість). Це не вогні, а зірки, чисті, високі, мінливі (П. Воронько).
3. Перед єднальними (і, й, та (в значенні і) та й, також, ні–ні, і–і) і розділовими (чи–чи, хоч–хоч, або чи, то–то, не то–не то, чи то–чи то) сполучниками, якщо вони повторюються. Наприклад: Низькі хмари сміялися то дощем, то навіть мокрим лапатим снігом (О. Журлива). Ставки – це блакитні очі землі. Їм теж треба дивитися і на сонце, і на зорі, і на людей... (М. Стельмах).
4. При парних сполучниках (як–такі, не тільки – але(й), не стільки – скільки) кома ставиться перед другим сполучником. Наприклад: Олександр Довженко не тільки в розмовах з друзями, не тільки в прилюдних виступах, але всією своєю творчістю завжди сміливо вторгався в саме життя (М. Рильський).
5. Між однорідними членами, з'єднаними сполучниками попарно, кома ставиться між кожною парою. Наприклад: Наука і труд, знання і школа дбайливо кличуть до мети (П. Усенко). Стрімкі осокори й розлогі верби, ошатні липи й зажурені ясени обступили узбіччя дороги (О. Гончар).

Кома не ставиться:

1. Між однорідними членами, коли єднальні, розділові або протиставні сполучники вжито один раз. Наприклад: Сила та розум – краса людини (Нар. творчість). По вулиці вітер віє та сніг замітає (Т. Шевченко).
2. Перед першим повторювальним сполучником, якщо з нього починається перелік. Наприклад: Моє щастя – Вітчизни простори, оповиті і сонцем, і хмелем, і зерном (М. Стельмах).

3. Якщо повторюваний сполучник і з'єднує різні однорідні члени. Наприклад: Людина – відверта і послідовна в своїй праці і пристрасна в житті (М. Рильський).

4. При повторенні сполучників, коли однорідні члени речення є сталим виразом. Наприклад: Ні риба ні м'ясо; ні слуху ні духу; ні туди ні сюди.

5. Між двома дієсловами в однаковій формі, одне з яких означає рух, друге – його мету. Наприклад: Не журився, козаченьку, не журися, а на тую дівчиноньку піди подивися (Нар. творчість).

6. Якщо між двома однаковими словами стоїть заперечна частка. Наприклад: Ти гукай не гукай, а літа не почують (Б. Олійник).

Тире ставиться:

1. При протиставленні. Наприклад: Тільки нам вже жити – не вмирати, зерно сіять, зацвітати знов (А. Малишко).

2. Коли наступний однорідний член (присудок) уточнює, виражає наслідок, швидку зміну подій, причину попередньої дії. Наприклад: Ніч, озеро, комиші внизу шумлять – шумлять дуже, тривожно (О. Гончар).

Крапка з комою ставиться:

У реченнях складної синтаксичної конструкції, де виражено не одну, а кілька думок, далеких за змістом; кожна з цих думок оформлена як поширене ускладнене речення і має свої розділові знаки. Наприклад: Віє вітер з поля на долину, над водою гне з вербою червону калину; на калині одиноке гніздечко гойдає (Т. Шевченко).

Означення відокремлюються комами

1. Поширені узгоджені означення, що стоять після означувального слова. Наприклад: Потім на ганок зійшов дід, весь білий, як кажуть, біліше прядива (П. Панч).

2. Поширені та непоширені узгоджені означення, якщо між ними та означувальним іменником є інші члени речення. Наприклад: Нарешті сніг закружляв, лапатий і сріблястий (Панас Мирний).

3. Одиначні чи поширені означення, які пояснюють особовий займенник. Наприклад: Теплі й ніжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду літніх дощів (М. Коцюбинський).

4. Узгоджені означення, виражені прикметниковими і дієприкметниковими зворотами, якщо вони стоять перед пояснювальним словом і мають додатковий причинний, обставинний або допустовий відтінок. Наприклад: Ця думка, несподівана для мене самого, палила щастям моє серце (І. Микитенко). Вітер, пустотливий і рвучкий, шарудів опалим листям (П. Панч).

5. Узгоджені поширені означення, що стоять не поруч пояснювального слова і виділені при вимові паузами незалежно від їхнього значення і позиції. Наприклад: То, сполошена несподіваною перервою в грі, бігла сюди ворожа команда (Ю. Смолич).

6. Неузгодженні означення, які мають особливе смислове навантаження, а при вимові є відповідна пауза. Наприклад: Це були неприємні і страшні озера, з чорною водою і чорними торф'яними берегами (І. Багмут).

Не відокремлюються комами

1. Узгодженні означення, виражені зворотами, що стоять безпосередньо перед пояснювальними словами і не мають обставинного відтінку у значенні. Наприклад: Очолювана нею ланка стала для буряководів області справжньою школою передового досвіду (З газ.).

2. Узгодженні означення, що стосуються присвійних займенників. Наприклад: Усі учасники конференції півколом ставали навкруг пам'ятника (З газ.).

3. Неузгодженні означення, якщо немає інтонаційного і смислового виділення. Наприклад: А хлопці в піджаках у шапках сиділи за книжками (А. Головка).

Прикладки відокремлюються комами

1. Одиначні узгодження прикладки, якщо вони стоять після іменника, що є власною назвою. Наприклад: Іван Дробот, молодий танкіст з надзвичайно приємним і скромним лицем, хвилювався (О. Довженко).

2. Поширені прикладки, що стосуються іменника загальної назви. Наприклад: Альбатроси, морські мандрівники, йшли назустріч людям (П. Панч).

3. Прикладки, що стосуються особового займенника, незалежно від місця в реченні. Наприклад: Молодість, сили, життя – їй оддам, моїй коханій (М. Коцюбинський).

4. Прикладки, що вживаються із сполучником як і мають причиновий відтінок значення. Наприклад: Автор „Кобзаря”, як глибокий революційний мислитель, утверджувач високохудожнього реалізму, накреслив шляхи розвитку для всієї новітньої української літератури (О. Гончар).

5. Прикладки, що приєднуються до пояснювальних ними слів, уточнюючими словами (наприклад, особливо, а саме, на ім'я, як-то, зокрема, тобто, або тощо) При словах як-то, а саме кома ставиться перед ними, а після них двокрапка. Наприклад: Ліс, або, як серби кажуть, шума – це не просто сосни та дуби (М. Рильський). Весна завітала в наші краї, в садах дерева, а саме: груші, яблуні, вкрилися буйним цвітом (З газ.). З'явився молодий чоловік, з відкритим поглядом завжди усміхнених очей, родом він був з Полісся, а за походженням – з молдаван – переселенців (З журн.).

Не відокремлюються комами

1. Прикладки із сполучником як, коли немає причинного відтінку в значенні. Наприклад: Ліс зустрів мене як друга ...(М. Рильський).

2. Прикладки із сполучником як, коли вони мають значення „в ролі кого, чого”. Наприклад: Як представник і керівник радикальної партії Франко проїжджав по Галичині (О. Дейч).

Прикладка, яка пишеться через дефіс

1. Прикладка, яка стоїть після власної назви і тісно пов'язана змістовно. Наприклад: Славутич-ріка тече з давнини нашої (Б. Олійник).

2. Узгоджена прикладка, коли обидва іменники – загальні назви. Наприклад: Кожен меч-промінь світла небесного з впав згори й знов угору зроста; кожен звук-відгук сили одвічної, що руйнує й будує світа (Леся Українка).

Відокремлюється тире

Прикладка, яка має уточнююче значення, чи вже має у своєму складі розділові знаки. Наприклад: У всіх людей одна є спільна мова – братерська любов (Леся Українка). Додатки відокремлюються комами із словом крім (окрім, опріч) – завжди, з іншими словами з прийменниками замість, за винятком, прислівниками – особливо, зокрема, часом, часто, завжди, частками – навіть, аж, сполучниками хоч не тільки... але й – якщо цього вимагає смислове і стилістичне навантаження. Наприклад: Крім того, для нашої служби просто необхідні і такі природні дані, як спостережливість, кмітливість, витримка (З газ.). Третю добу замість води ми їли сніг (О. Гончар).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Комами відокремлюються

1. Уточнювальні та пояснювальні члени речення, які пов'язані з уточнюючим словом інтонаційно та сполучниками або, а саме, тобто. Наприклад: Туди, де мій дім, і хочу я летіти (Б. Олійник).
2. Уточнювальні обставини (крім допусту). Наприклад: Тут, біля меморіалу, зібралися колишні воїни (З газ.)

Тире ставимо:

1. Коли підмет і додаток уточнюють або пояснюють прикладки, як-от: І на плантаціях нашого головного хліба – озимини – роботи нині не бракує (З газ).
2. Якщо уточнювальним є присудок. Наприклад: Від вибухів у вухах шуміло з ревлу, гуло і гупало (З газ).
3. Коли пояснювальні члени речення приєднуються без сполучника. Наприклад: У людини одна турбота – думати про хліб (Панас Мирний).
4. Якщо уточнювальним є узгоджене означення. Наприклад: Воювати довелося на землях сусідньої – Естонської – держави (З газ).
5. Прикладка, яка має уточнююче значення, чи вже має у своєму складі розділові знаки. Наприклад: У всіх людей одна є спільна мова братерська любов (Леся Українка).

Уточнювальні й пояснювальні члени речення не відокремлюються

1. Коли вони не виділяються ні паузою, ні змістом. Наприклад: У шкільному садку за вигоном чорніли руїни маєтку (А. Головка).
2. Якщо обставина чи означення охоплюють уточнювальні чи пояснювальні члени речення з ширшим змістом. Наприклад: У Черкасах на Пагорбі Слави, над самим Дніпром, відкрито меморіальний комплекс (З газ).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

Комами виділяються:

1. Вставні слова, які:

а) підкреслюють імовірність чи вірогідність повідомлюваного: мабуть, зрозуміло, певно, здається тощо – або виражають різні почуття: на щастя, на жаль, як на зло тощо;

б) указують на зв'язок думок, послідовність викладу, висновки: до речі, поперше, проте, однак, взагалі тощо;

в) указують на джерело повідомлення: за словами..., кажуть... тощо;

г) ужиті з метою привернути увагу співрозмовника до висловленої думки: уявіть собі, даруйте, прошу, розумієте та ін. Наприклад: Мабуть, людині не можна відриватися від рідного берега (Ю. Мушкетик). На жаль, реальне життя знекровлює найчистіші мрії (М. Мельник). До речі, ти мене так і не дочекався (О. Гончар). Кажуть, сніг на полі – хліб у коморі (Нар. творчість), Це вже, даруйте, проза життя (О. Довженко).

2. Вставні словосполучення та речення, якщо вони приєднуються сполучними словами, а також без них. Наприклад: Полювання, як ви потім побачите, потребує чимало часу (Остап Вишня).

Дужками виділяються:

1. Вставлені слова або речення, якщо вони вживаються як додаткове зауваження і за змістом не пов'язані з основним текстом. Наприклад: За селом зелено-зелено, і по хвилях переливи червоні (од сонця) (А. Головка).

2. Прізвище автора і назватвору, які стоять після цитати, авторські зауваження тощо. Наприклад: Вона (Леся Українка) троянда в морі квітів (3 журн.)

3. Вставлені речення, які доповнюють, уточнюють усе речення або якийсь його член, або містять оцінку повідомлюваного. Наприклад: Чи справді там було, чи може, хто збрехав (хто ворогів не мав!), – а не все – катюзі, як кажуть, буде по заслuzі (Л. Глібов).

Тире виділяються:

Вставлені слова або конструкції, коли вони мають характер додаткового повідомлення і немає потреби різко виділяти їх з тексту основного речення. Наприклад: Є люди на землі – а то б не варто й жити, – що крізь щоденний труд уміють і любити, і усміхатися, й мислити, шукати... (М. Рильський).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Блик О.П. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К., 1988.
2. Глазова О.П. Українська орфографія: Навч. посібн. – Харків, 2004.
3. Глазова А.П. Українська пунктуація: Навч. посібн. – Харків, 2004.
4. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: навч. посібн. – К. : Вища школа, 2007.
5. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курсу української літературної мови: навч. посібн. – К., 1993.
6. Ладоня І. О. Українська мова : навч. посібн. для студ. ВНЗ I–II рівнів акредитації. – К. Вища школа, 2001.
7. Орфографія української мови: просто про складне / І. Радченко. – К. : Шкільний світ, 2008.
8. Сучасна українська мова. Довідник / Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Лисенко; за ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1993.
9. Ткаченко Є.М. Українська мова: Пунктуація: правила, вправи, диктанти. – Навч. пос. – Харків: Консум, 2001.
10. Український правопис. – 4-е вид., випр: і доп. – К.: Наук, думка, 1993.
11. Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська літературна мова. Довідник. – К., 1996.
12. Ющук І.П. Практикум з правопису з української мови. – Освіта, 1997.
13. Ющук І.П. Українська мова. – К., 2003.

14. Яцимирська М.Т. Сучасна українська мова: Пунктуація. Навч. пос. – Львів: ЛНУ, 2002.

Додаткова

1. Беляєв ті ін. Українська мова, 10–11 кл. – к. : Освіта, 1998.
2. Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови. – Вид.2, доопрац. – К.: Наук. думка, 2002. – 464 с.
3. Головащук СІ. Словник-довідник з правопису та слововживання. – К., 1989.
4. Карачун В.Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів: понад 30 000 слів. – К.: Криниця, 1999. – 524 с.
5. Олійник О.Б. Українська мова, 10–11 кл. – К.: Вікторія, 1999.
6. Орфографічний словник української мови / укл.: С.І. Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К.: Довіра, 1999. – 992с.
7. Плющ М.Я., Грипас Н.Я. Граматика української мови в таблицях: навчальний посібник. – К. : Вища школа, 2004.
8. Пономарів О.Д. Фонема Г та Г. Словник і коментар. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 1997. – 40 с.
9. Сучасний орфографічний словник 50 000 слів: Для школярів, абітурієнтів, студентів, викладачів. – Харків: Промінь, 2001. – 672 с.
10. Український орфографічний словник / Уклад.: М.М. Пещак та ін. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.
11. Український орфографічний словник: Орфографічний словник української мови: Близько 143 000 слів / за ред. Л.М. Полюги. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.